

Kratki znanstveni prispevek / 1.03

dr. Mojca Ramšak

KAZIPOT K HUMANIZACIJI MEDSEBOJNIH ODNOSOV ALI NAPOVED NOVEGA ETNOLOŠKEGA ETIČNEGA KODEKSA NA ETNOVEČERU SPOMLADI 2002

Etnovečer je bil posvečen etiki raziskovanja, normam ravnanja in moralnim načelom v etnologiji, etnološkemu konservatorstvu in etnološki muzeologiji. Nov, dopolnjen etnološki etični kodeks kot priznan in uveljavljen sistem načel in predpisov bo objavljen v prihodnji številki Glasnika. Ker je bil etnovečer namenjen načinom etnološke etike, in ne vprašanju, ali etnologi delujejo etično (imajo etiko), je bila na njem poudarjena dvojna možna obravnava teme:

- regulacija etičnega delovanja (načini urejanja etičnih delovanj) in
- vidiki motivacije etičnih delovanj (raznovrstnost pojmovanja).

Govor je bil o *profesionalni* etiki (kodeksu), ne samo poklicni. Razlika je v tem, da pri poklicni etiki izhajajo veščine predvsem iz izkustva, pri profesionalni pa so tudi teoretsko utemeljene. Čeprav sicer formalne in neformalne (nenapisane) kodekse lahko zasledimo tako pri poklicih kot pri profesijah, velja zlasti za profesionalne kodekse, da so bolj eksplicitni, sistematični in v nekaterih stvareh bolj zavezujoči od poklicnih kodeksov. Za profesionalce zato ni značilna le večja kvalificiranost, ampak tudi posebno obnašanje, ki ga regulirajo predvsem profesionalna združenja. Kodeks profesionalne etike posameznika, ki se znajde v dilemi, podpre in mu olajša odločanje. Profesionalnost je nujen, ne pa tudi zadosten pogoj etičnosti, saj še tako visok moralni cilj sam po sebi nima nič etičnega in moralnega, če za njegovo uresničitev uporabimo neustrezna sredstva. Etično ravnanje v poklicu tako določajo znanje, svo-

bodno hotenje, etična izkušnja in vest. Le etnologova osebnost lahko afirmira njegov poklic in profesionalno vedenje.

Zakaj potrebujemo etnološki kodeks?

- Na prvi pogled lahko rečemo, da zato, ker ko nečesa v družbi zmanjkuje, se o tem toliko več govori. A vprašanje je kompleksnejše, da bi ga odpravili s to, v zadnjem desetletju pogosto zlorabljeno floskulo. Etnološki kodeks potrebujemo zato, ker je etika **metodološka potreba** vsake resne raziskave.¹
- Ni dovolj imeti splošen večdisciplinarni humanistični ali družboslovni kodeks, saj ima vsaka stroka svoje posebnosti in drugačne potrebe. Možnost globalnega kodeksa, ki je pripravljen glede na kulturne razlike in raziskovalno tradicijo, seveda s tem ni zavržena.
- Kodeks ozavešča o potrebi in motivaciji etičnih norm oziroma prebuja čut za vrednote.

Regulacijo vedenja so deloma predvidevala pravila SED leta 1976, naslednji poskus je bil predlog etičnega kodeksa leta 1996 (Ramšak 1996, 33-37). Do takrat slovenski etnologi še niso poskušali postaviti temeljev etnološkega etičnega kodeksa in tudi sedanji statut SED jih nakazuje le delno. Tako v 11. členu (iz leta 1976) o pravicah in dolžnostih članov med drugim beremo, naj člani »kritično presojujejo delo društva in zahtevajo odgovornost organov in posameznih članov društva, ki bi zanemarjali pravila«, v 12. členu pa: »O izključitvi iz društva sklepa na podlagi predloga častnega razsodišča skupščina društva. Član se izključi, če dela proti interesom samoupravne socialistične skupnosti ali če gro-

bo krši pravila društva» (Pravila 1976, 24). To je do zdaj tudi edini, v društvenih aktih sprejeti poskus »normiranja« delovanja članov SED, o profesionalni etiki v pravem pomenu pa se je začelo govoriti šele leta 1996 s predlogom objave etičnega kodeksa, ki je bil do leta 2002 iz različnih razlogov, bolj osebnih kot strokovnih, zamrznjen. Sedanji statut SED, ki je v pripravi, v 22. členu predvideva disciplinske ukrepe (opomin, javni opomin, izključitev) v skladu z disciplinskimi pravilnikom. Kršitve obravnava častno razsodišče: kršitve statuta, nevestno in lahkomišelnost sprejemanje in izvrševanje sprejetih zadolžitvev in funkcij v društvu, neizpolnjevanje sklepov organov društva, dejanja, ki škodujejo ugledu društva. Statut torej ne predvideva obravnave vprašanj, ki so zajeta v etičnem kodeksu. Po etnovečerju o etnološki etiki, spomladi 2002, v Glasniku izhaja tudi rubrika z etnološkimi etičnimi dilemami, komentarji ... Na čem gradi etnološki kodeks?

Viri in temelji etnološkega etičnega kodeksa, objavljeni kot predlog leta 1996, in novega, ki je v pripravi, temeljijo na kodeksih drugih poklicev (novinarskega, sociološkega, psihološkega, knjižničarskega, odvetniškega, medicinskega, antropološkega, muzejskega, folklorističnega ...) (prim.: Ramšak 1996, 32-33).

Sestavine etičnega kodeksa. Poleg splošnih so tri temeljne:

a) Odgovornost raziskovalca do pripovedovalcev. Ljudem, ki jih preučujemo, moramo razkriti cilje raziskave, metode in sponzorje. Udeležba pripovedovalcev mora biti prostovoljna, njihove zasebne podatke je treba varovati. Skupnosti, ki jo raziskujemo, moramo izkazovati spoštovanje.

b) Odgovornost do drugih raziskovalcev pri skupinskem delu prepoveduje oviranje profesionalnih dejavnosti svojih kolegov, ne smejo se dopuščati in oproščati ponaredki ali izkrivljati podatki drugih raziskovalcev. Iz osebnih razlogov se ne sme razsojati in presojeti skupnosti v prid ali proti kolegom.

c) Odgovornost etnologov do sponzorjev raziskave določa, da je sponzorju treba poročati o delu natančno in dosledno, ter prepoveduje sodelovanje v raziskavi, ki jo določi sponzor, če bi lahko bila škodljiva za interese skupnosti. V okviru teh izhodišč obstajajo še druga (na primer upoštevanje avtorskih pravic pri objavi).

Druge se nanašajo še na muzejsko in pedagoško delo, objavljanje in recenzijski postopek ter predvidene sankcije.

Na ta splošna načela se bosta nanašala tudi nov konservatorski in dopolnjen muzeološki del etičnega kodeksa.

Etične debate sorodnih strok (folkloristov in antropologov) po svetu so pokazale, da je etični kodeks preveč kompleksen, da bi ga zakodirali za daljše obdobje, najbolje je, da je sestavljen prožno, da mu je mogoče dodati nove elemente, kadar se pokaže potreba. S takimi debatami in preoblikovanji kodeksov pa se v znanosti krepki tudi zavedanje o možnih razsežnostih (ne)etičnega vedenja.²

Pozornost pri branju tujih kodeksov ni odveč. Dobe sedno prevajanje ni smotno, saj so bili tuji, recimo antropološki ali folkloristični, kodeksi sestavljeni v različ-

nih časih, zgodovinskih razmerah, in čeprav uporabljajo isto terminologijo, ni nujno, da označujejo isto vprašanje. Zato je tuje kodekse treba uporabljati vedno vzporedno in jih naratološko analizirati. Kar je bilo pomembno konec štiridesetih let, je lahko povsem izginilo v osemdesetih. Na primer prvi antropološki kodeksi govorijo o tem, da politika ne sme ovirati svobode govora, in o zaščiti pripovedovalcev. Ampak te druge točke niso razvili do takih razsežnosti, kakršne poznamo danes. Kodekse je treba brati v kronološkem zaporedju in v celoti. Cikcakasto branje ali nehistorične primerjave členov vodijo do semantičnih težav. Treba je tudi upoštevati, da zgodnejši kodeksi vplivajo na poznejše in da nikjer v svetu ne obstaja trajen etični kodeks. Iz kodeksov je tudi razvidno, da odsevajo zgodovinske spremembe v položaju znanstvene discipline in njenih ustanov.

Po primerjavi petih ameriških antropoloških in folklorističnih kodeksov (American Anthropological Association 1948, 1967, 1971, 1986, 1998 in American Folklore Society 1988) ugotavljam, da vsi govorijo o raziskovalcu in pripovedovalcu, a so presenetljivo šibki pri obravnavi kulture drugega. Pomembni koncepti, kot so ljudstvo, folklor in tradicija, se v njih sploh ne pojavijo. Vprašanje je, ali lahko uporabljamo kodekse, ki ne obravnavajo ključnih točk lastne discipline, kot so arhiviranje zbranega ustnega in drugega gradiva, lastništvo, varovanje in aplikacija gradiva (takšen je folkloristični kodeks iz leta 1988, ki povzema vse antropološke kodekse, ne da bi se enkrat samkrat v njem pojavile besede, kot so arhiviranje, ustno, tradicija).

Pripombe k *splošnim členom v kodeksu*: to, da mora biti etnolog pošten in resnicoljuben ..., se nanaša tudi na druge discipline, ni samo etnološka značilnost, zato lahko take člene izpustimo. Kar ni splošno in je lastno etnologiji, mora ostati (na primer načini shranjevanja gradiva: sociologi ankete vržejo stran po določenem času, v zgodovini in etnologiji se podatki arhivirajo – čez čas postanejo kulturna dediščina). V kodeksu je treba jasno določiti razmerja med zasebnim in javnim, v vseh oblikah etnološkega dela, škodo, ki jo lahko povzroči raziskava, in škodo tretje stranke ter čustva (to se nanaša na točko 2.2 v objavljenem etnološkem kodeksu iz leta 1996). Prav tako je v kodeksu treba določiti, ali etnolog lahko raziskuje prav vse. Nekaterih področij ni mogoče neposredno raziskovati, druga so lahko izredno občutljiva in se jih je treba lotiti izjemno obzirno ali raje sploh ne.

1 Mimogrede: s tem zavedanjem se v tujini, konkretno na Finskem, financerji odločajo, kateri projekti imajo prednost pri financiranju, in podeljujejo sredstva samo za tiste projekte, ki predvidevajo, kakšen pomen bo imela raziskava na okolje ter kako se znanstveniki zavedajo družbenih in kulturnih vrednot.

2 Potreba po dobro formuliranem etičnem kodeksu folkloristov je v Skandinaviji odkrila generacijske razlike mlajših in starejših folkloristov. Starejši so kljub več izkušnjam imeli pomisleke glede kodeksa, predvsem takega, ki bi normiral več disciplin hkrati. Toda prožnost večdisciplinarnih kodeksov, ki sloni na vsakdanjih izkušnjah in potrebah, odpravlja tudi te razlike.

Razširjena področja etnološke etike: kodeks naj opozarja tudi na različne pomene škode (na primer pri delu z ljudmi, fotografijah, videu, internetu, navajanju virov, objavljanju nasploh ...), govori naj zlasti o pripovedovalčevem pisnem in ustnem soglasju (v različnih situacijah) in vsiljevanju v tuja življenja v najbolj ranljivih trenutkih.

Literatura

BULMER, Martin 1982: The Merits and Demerits of Covert Participant Observation. Social research ethics, an examination of the merits of covert participant observation. London, Macmillan, 217-266.

CODE of Ethics of the American Anthropological Association (approved June 1998). Internetni vir (17. decembra 2001): <http://www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm>

DELAK - KOŽELJ, Zvezda, Krnel - Umek, Duša 1999: Temeljna načela etnološke poklicne etike. V: Glasnik SED let. 39, št. 2, 38.

DELAK - KOŽELJ, Zvezda 2001: Etični vidiki etnologa v varstveni dejavnosti. V: Glasnik SED let. 41, št. 1/2, 41-43, 167-168.

FUJS, Metka 1996: Morda niste vedeli. V: Vestnikova kulturna priloga. Murska Sobota, 8. februarja 1996, 28.

HANDBOOK on Ethical Issues in Anthropology. Internetni vir (17. decembra 2001): <http://www.aaanet.org/committees/ethics>

HONKO, Lauri 2001: Do we need a folkloristic code of ethics? V: Folklore fellows network št. 21, 2-11.

INTERNATIONAL Council of Museums (ICOM) Code of Ethics for Museums. Internetni vir (11. aprila 2002) <http://palimpsest.stanford.edu/icom/ethics.html>

LOIZOS, Peter 1994: Confessions of a Vampire Anthropologist. V: Anthropology and Ethics, Anthropological Journal on European Cultures 3/1994, št. 2, 39-53.

MAKAROVIČ, Marija 1978: Način in pomen zbiranja etnoloških podatkov zaupnejše vsebine. Kako hraniti takšne podatke in kako jih izpostavljati. V: Glasnik SED let. 18, št. 4, 65.

MARZOLPH, Ulrich 1997: A code of ethics for folklore studies. V: Folklore fellows network št. 14, 11-12. (ali: A Code of Ethics for Folklore Studies. An invitation to participate in an interdisciplinary debate. Internetni vir (23. januarja 2002) <http://www.folklorefellows.org/netw/ffn14/code.html>)

PERŠIČ, Magda, Mlakar Adamič, Jana in Porenta, Tita 2002: Profesionalna etika v muzeju. V: Glasnik SED let. 42, št. 3, 54-55.

PRAVILA Slovenskega etnološkega društva: 1976. V: Glasnik SED let. 16, št. 1, 23-24.

RAMŠAK, Mojca 1996: Etični kodeks slovenskih etnologov: predlog. V: Glasnik SED let. 36, št. 1, 33-37.

-- 1996a: Poklic in poklicanost. V: Glasnik SED let. 36, št. 1, 31-33.

-- 1997: Code of ethics for Slovenian ethnographers: (a proposal): prevod. V: Bulletin of the European Centre for Traditional Culture št. 3, 12-17.

-- 1997a: »Ne zapišite mojega imena prosim!«: razlogi za anonimnost v knjižni zbirki Tako smo živeli, Življe-

njepis koroških Slovencev = »Please don't write down my name!«: the reasons for the anonymity in the book collection That's how we lived, biographies of carinthian Slovenes. V: Marija Makarovič in Mojca Ramšak (ur.), Vrednotenje življenjskih pričevanj = Evaluation of biographies = Die Bewertung von Lebenszeugnissen Studi slavi no. 8. Pisa, ECIG, 131-149.

-- 1998: Pobožja etične pietete in idealiziranih procedur v etnoloških raziskavah: (s posebnim ozirom na zbirko Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev 1-5). V: Etnolog let. 8, 183-215.

RUS, Veljko 1971: Poslovna in profesionalna etika. Ljubljana, Institut za ekonomiko in organizacijo podjetja RCEF, Raziskovalni center Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani.

A STATEMENT of Ethics for the American Folklore Society, 1988. V: American Folklore Society News, februar 1988 (17), št. 1. (ali internetni vir /17. decembra 2001/ : <http://www.afsnet.org/ethics.htm>)

TOPLAK, Ludvik (ur.) 1996: Profesionalna etika pri delu z ljudmi. Maribor, Univerza v Mariboru, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.

WARD, Alan 1995: Copyright ethics and oral history. Colchester, The Oral history society, Department of sociology University of Essex.

-- 2002: Copyright and Oral History. Internetni vir (29. januarja 2002): <http://www.nmgw.ac.uk/~ohs/ohs/copyright.html>

WIDDERSHOVEN, Guy A. M. in Smits, Marie-Josée 1996: Ethics and Narratives. V: Ruthellen Josselson (ur.), Ethics and Process in The Narrative Study of Lives 4. Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 275-287.

